

Forskningscirkel Västmanland

*Att utveckla barn och ungdomars
medverkan inom socialtjänsten*

Rapport 2012:1

Susanne Holmsten (VKL) i samarbete med Annelie Berggren och Christina Sigfrids (Fagersta kommun), Hanna Davidsson och Anna Sävkvist (Västerås stad), Agneta Lennartsson och Helena Berggren (Sala kommun), Linnéa Persson (Hallstahammars kommun), Nina Eriksson och Madelene Spinord (Arboga kommun).

Forskningscirkel Västmanland

*Att utveckla barn och ungdomars medverkan
inom socialtjänsten*

Rapport 2012:1

Susanne Holmsten (VKL) i samarbete med Annelie Berggren och Christina Sigfrids (Fagersta kommun), Hanna Davidsson och Anna Sävkvist (Västerås stad), Agneta Lennartsson och Helena Berggren (Sala kommun), Linnéa Persson (Hallstahammars kommun), Nina Eriksson och Madelene Spinord (Arboga kommun).

Forskningscirkel Västmanland
Att utveckla barn och ungdomars medverkan inom socialtjänsten
© Författaren och Västmanlands Kommuner och Landsting

FÖRFATTARE

Susanne Holmsten (VKL) i samarbete med Annelie Berggren och Christina Sigfrids (Fagersta kommun), Hanna Davidsson och Anna Sävkvist (Västerås stad), Agneta Lennartsson och Helena Berggren (Sala kommun), Linnéa Persson (Hallstahammars kommun), Nina Eriksson och Madelene Spinord (Arboga kommun).

OMSLAG OCH LAYOUT

Åsa Erikols, Foto: Lovisa Holmsten

KOPIERINGSFÖRBUD

Detta verk är skyddat av upphovsrättslagen. Kopiering är förbjuden utöver vad som avtalats mellan upphovsrättsorganisationer och högskolor enligt avtalslicensen i 13 § upphovsrättslagen.

Innehåll

Barn och ungdomars medverkan är viktig både ur demokrati- och kvalitetssynpunkt 5

Om forskningscirkel Västmanland 7

Forskningscirkelns tema/problemformulering 9

Centrala begrepp och begreppsförståelse 11

Forskningscirkelns frågeställningar 15

Forskningscirkelns perspektivval 17

Metodval och genomförande 19

Resultat - Vilka modeller vill vi pröva 25

En cirkeldeltagare berättar om redan påbörjade förändringar 27

Referenser 29

Barn och ungdomars medverkan är viktig både ur demokrati- och kvalitetssynpunkt

Västmanlands län beviljades våren 2011, tillsammans med sex andra regioner i Sverige, deltagande i utvecklingsprojektet: *Barn och ungdomars brukarmedverkan i den sociala barn- och ungdomsvården*. Bakgrunden till projektet är att många barn och ungdomar i Sverige (liksom i andra länder) upplever att de inte blir lyssnade på eller kommer till tals i kontakten med den sociala barn- och ungdomsvården. Att ändra detta är viktigt både ur demokrati- och kvalitetssynpunkt. Barnen och ungdomarna behöver ges reella möjligheter att påverka den egna situationen. Socialtjänsten behöver få del av barn och ungdomars erfarenheter för att förbättra kvaliteten i det sociala arbetet.

Projektet drivs av stiftelsen Allmänna Barnhuset i samarbete med regionala FoU-verksamheter

Projektet drivs av stiftelsen Allmänna Barnhuset i samarbete med regionala FoU-verksamheter och Utvecklings- och Utredningsfunktionen (UoU) inom Västmanlands Kommuner och Landsting. Hela projektet omfattar sju regioner och 37 av landets 290 kommuner. I varje region pågår en forskningscirkel som ska lägga grunden till det fortsatta utvecklingsarbetet i varje deltagande kommun. Forskningscirkelarna ger kunskap, inspiration och stöd i utvecklingsarbetet. I Västmanland deltar kommunerna: Fagersta, Västerås, Sala, Hallstahammar och Arboga. Denna rapport är en beskrivning av det första projektårets arbete och resultat i Västmanland. Nästa rapport (om cirka ett år) kommer att innehålla beskrivningar av det lokala arbetet med att pröva modeller för barn och ungdomars medverkan inom den sociala barn- och ungdomsvården och av de fortsatta regionala träffarna.

Projektets upprinnelse

Projektets upprinnelse var ett tvådagars seminarium anordnat av stiftelsen Allmänna Barnhuset våren 2010. Inbjudna var socialtjänstens FoU-enheter som arbetar med barn- och ungdomsfrågor. Temat var ”att ta tillvara barns och ungdomars erfarenheter inom den sociala barnvården - hur kan socialtjänstens FoU-enheter bidra till att utveckla hållbara strukturer för en ökad brukarmedverkan inom den sociala barnvården”. Seminariet utmynnade i ett förslag om ett samarbetsprojekt. FoU-enheterna framförde önskemål om att Allmänna Barnhuset skulle leda och samordna projektet. Barnhuset samtyckte. Sju FoU-enheter har beretts plats i projektet; FoU Västernorrland, Enheten för FoU-stöd Regionförbundet Uppsala län, Utvecklings- och utredningsfunktionen vid Västmanlands Kommuner och Landsting, FoU Skåne, FoU Fyrbodalen, Fokus Kalmar, Dalarnas forskningsråd.

Projektets syfte

Projektets syfte är att, med utgångspunkt i FN:s konvention om barnets rättigheter (artikel 12) och dagens praktik, utveckla hållbara strukturer och arbetssätt för:

- barn och ungdomars delaktighet i och inflytande över den sociala barnvården
- att systematiskt ta tillvara deras erfarenheter och synpunkter som en kunskapskälla i det praktiska sociala arbetet
- att pröva något eller några arbetssätt och strukturer i praktiken

Vilka som leder projektet

Fil dr. Ulf Hyvönen är projektets vetenskapliga ledare och svarar för den rapport eller bok som kommer att ges ut om hela projektet. Tillsammans med fil dr Karin Alexandersson har han arbetat fram den teoretiska referensramen samt tagit fram den artikelsamlingen som utgör projektets teoretiska bas.* Ansvariga på stiftelsen Allmänna Barnhuset är Anne-Marie Larsson och Åsa Lundström Mattsson. Ansvarig i Västmanland är Susanne Holmsten, Västmanlands Kommuner och Landsting.

* Rapportens teoretiska referenser refererar till sådant som tas upp i den teoretiska referensramen respektive i artikelsamlingen.

Om forskningscirkel Västmanland

Om deltagarna

I forskningscirkel Västmanland deltar nio socialsekreterare från fem av länets sammanlagt tio kommuner. Cirkeln träffas i Västerås som är länets största kommun. Längsta resvägen, sju mil, har socialsekreterarna från Fagersta. Samtliga deltagare arbetar med myndighetsutövning inom den sociala barn- och ungdomsvården. Arbetsuppgifterna rör sig inom ett vitt fält; från mottagande av anmälan till placering av barn och unga och uppföljning av den sociala barn- och ungdomsvården. En av socialsekreterarna arbetar i mottagningsgrupp där hon tar emot nya ärenden, gör förhandsbedömningar¹ och fattar beslut om huruvida en utredning ska inledas. För de flesta av deltagarna ingår placering av barn och unga i arbetsuppgifterna. Tre av deltagarna arbetar som barnföljare/barnuppföljare. Deras uppgift är att bevaka och se till att barnens intressen och behov så långt det är möjligt tillgodoses. En socialsekreterare arbetar i första hand med familjerätt, men gör ibland också barnvårdsutredningar. För ytterligare en socialsekreterare ingår familjerätt i arbetsuppgifterna.

Deltagarnas ålder varierar mellan 26 och 54 år. Samtliga deltagare är kvinnor. Socialsekreterarnas namn och vilken kommun de representerar finns angivet på rapportens framsida.

Om cirkelträffarna

Forskningscirkel Västmanland startade i augusti 2011² och träffas sedan dess var tredje vecka under tre timmar per tillfälle. Varje cirkeltillfälle inleds med en ”lägesrunda” där varje deltagare berättar vad som upptar de egna tankarna just för tillfället. Oftast handlar det om situationen på den egna arbetsplatsen. Det kan handla om att just ha haft planeringsdagar som känts bra, att man trivs bra med sitt arbete och att man får stöd av sin chef. Det kan också handla om svåra arbetsuppgifter och att inte få tillräckligt stöd. Det förekommer att deltagare uttrycker att det har varit svårt att komma iväg till cirkeln p.g.a. arbetsbelastningen. Vid ett tillfälle erkände en deltagare att det varit svårt att komma till cirkeln eftersom hon inte gjort den uppgift hon skulle göra som cirkeldeltagare. Det kändes befriande och bra för alla att hon vågade uttrycka detta. De egna tankarna kan också upptas av pågående organisationsförändringar. Någon enstaka gång har den privata situationen nämnts. Avsikten med lägesrundan är att samtliga deltagare ska få möjlighet att uttrycka vad som upptar de egna tankarna, få möjlighet att ta del av andras tankar och att sedan kunna släppa det som rör sig i huvudet och så helhjärtat som möjligt kliva in i cirkeln och kunna fokusera på det gemensamma arbetet.

Cirkelledarens uppgifter

Inför varje cirkeltillfälle gör den huvudansvariga cirkelledaren upp en struktur med tänkbart innehåll för mötet. Detta bygger på sådant som tagits upp vid föregående cirkeltillfälle, cirkelns teoretiska referensram, artikelsamlingen och cirkelns syfte. Planeringen bygger på att alla ska delta aktivt. Planeringen är preliminär och cirkeltillfällena styrs av vad och hur deltagarna vill fördjupa sig och av syftet med cirkeln. Cirkelledaren ställer frågor i syfte att få veta mer och bidra till en fördjupad diskussion. Hon riktar frågor till olika deltagare med syftet att underlätta för alla att vara aktiva. En strävan är att forskningscirkeln ska bygga på kritiskt reflekterande samtal.

Vid ett tillfälle diskuterades evidensbaserade metoder i det sociala arbetet. I diskussionen framstod de yngre socialsekreterarna (generellt sett) som mer positiva än de lite äldre. Diskussionen fördes i allmänna termer. Företrädarna och motståndarna nådde inte fram till varandra.

1. När socialtjänsten får in en anmälan om att ett barn eller en ungdom befaras fara illa måste socialtjänsten göra en bedömning av om en utredning behöver inledas eller inte. Bedömningen kallas förhandsbedömning.

2. Dessförinnan, i juni 2011, hölls ett informationsmöte för cirkeldeltagarna och deras chefer. Förutom information om projektet gavs deltagarna tillfälle att presentera sig för varandra och berätta varför de anmält intresse för deltagande.

Cirkelledaren förslög en övning som skulle kunna underlätta konkretiseringar och nyanseringar. Hon förslög att de yngre som var för evidensbaserade metoder skulle argumentera mot och de äldre skulle argumentera för. Deltagarna fann argument för motsatt ståndpunkt mot vad de tidigare uttryckt och samtalet blev mer nyanserat.

Den huvudansvariga cirkelledaren har arbetat med forskningscirkeln från att idén kläcktes på en konferens för FoU-enheter anordnad av Allmänna Barnhuset, till planering och genomförande. Hon har tidigare erfarenhet av att ha lett en cirkel för vuxna brukare och tjänstemän (varav de flesta var socialsekreterare).

När cirkeln startade deltog också den regionala utvecklingsledaren som cirkelledare. Från och med januari 2012 fokuserar den regionala utvecklingsledaren på sin huvuduppgift att få till stånd en systematisk uppföljning för den sociala barn- och ungdomsvården. Den huvudansvariga cirkelledaren är därmed åter ensam ansvarig.

Alla bidrar

Cirkeldeltagarna uppskattar att få del av varandras erfarenheter, synsätt och pågående utvecklingsarbeten. Närvaron i cirkeln är mycket god.

Samtliga deltagare har bidragit till dokumentationen av arbetet i cirkeln. Cirkelledaren svarar för den slutliga texten, sammanställningen och strukturen (inom ramen för den mall som projektets vetenskapliga ledare utformat).

I bilaga återges en cirkeldeltagares reflektioner kring forskningscirkeln och vad den betyder för henne.

Forskningscirkelns tema/problemformulering

Hur problemformuleringen/temat har vuxit fram

Efter att cirkeldeltagarna under de allra första cirkeltillfällena lärt känna varandra, berättat för varandra varför man anmält intresse för cirkeln, berättat om hur den egna kommunen organiserat det sociala arbetet och vilka arbetsuppgifter som ingår i den egna tjänsten, började cirkeldeltagarna att genomföra egna intervjuer med ungdomar för att få del av deras erfarenheter. Intervjuerna syftade till att få veta om ungdomarna hade erfarenhet av att ha blivit lyssnade på i samtal med kurator/socialsekreterare/polis och vad som i så fall kännetecknade den situation i vilken de upplevde att de blivit lyssnade på. Deltagarna gick sedan vidare med insamlandet av egen empiri genom att granska barnavårdsutredningar. Granskningen av barnavårdsutredningar syftade till att få svar på om barnet kom till tals, om barnets utsagor påverkade socialsekreterarens bedömning och om någon forskning åberopades i utredningen.

Flera olika perspektiv har belysts

Flera olika perspektiv har belysts i cirkeln eftersom en socialsekreterare arbetar i mottagningsgrupp, en är familjerättssekreterare, ytterligare en arbetar med familjerätt en del av sin tjänstgöringstid och några arbetar med barn och unga som är i behov även av annat stöd. Exempelvis så har familjerättsekreteraren vid upprepade tillfällen ställt frågan om vad som gör att det som är så självklart inom familjerätten; att barnen alltid ska komma till tals är så mycket svårare i den sociala barn- och ungdomsvården. Arbetet med familjerätt bygger på att barnen ges möjlighet att komma till tals. Familjerättssekreteraren berättar för föräldrarna att hon brukar börja med att tala med barnen. Att hon själv tycker att detta är självklart och naturligt kan medföra att föräldrarna uppfattar det på samma sätt. I den övriga sociala barn- och ungdomsvården är det vanligare att fråga efter föräldrars samtycke till samtalen med barnen. Det anses problematiskt att veta vad man ska göra då föräldrarna motsätter sig att socialtjänsten har egna samtal med barnen. Anledningen till att föräldrarna motsätter sig detta varierar, men en anledning kan vara att föräldrarna anser sig skydda barnen genom att inte utsätta dem för samtal.

Cirkelns genomgående tema/problemformulering

Utifrån projektets syfte att utforma modeller för att barn och unga ska bli delaktiga, utifrån deltagarnas yrkesroller, utifrån samtalen i cirkeln och utifrån deltagarnas intervjuer och granskningar av barnavårdsutredningar kan ett genomgående tema eller en genomgående problemformulering urskiljas. Denna kan formuleras:

Vad kan socialtjänsten göra för att underlätta för barn och ungdomar att komma till tals och påverka?

Centrala begrepp och begreppsförståelse

De begrepp som har använts allra flitigast i cirkeln har varit begreppen *barnets perspektiv* och *barnperspektiv*. Begreppet *delaktighet* har också använts relativt ofta.

Barnets perspektiv och barnperspektiv

När cirkeln använder sig av begreppet *barnets perspektiv/barns perspektiv* är det ofta med hänvisning till Andersson (2010), d. v. s. som liktydigt med *barnets röst*. Det som barnet uttrycker, inte bara verbalt utan också på andra sätt, och som handlar om hur barnet självt ser på sin värld, sin situation och på sig själv. Begreppet *barnperspektiv* används både för det som Bartley (2011) kallar en enskild vuxens barnperspektiv och ett mer generellt barnperspektiv (sambandsperspektiv).

I samtalen har cirkeldeltagarna ofta återkommit till vikten av att barn blir lyssnade på, tagna på allvar och ges möjlighet att påverka. Samtidigt som ansvaret för socialtjänstens beslut och åtgärder aldrig får läggas på barnet. En socialsekreterare beskrev exempelvis en situation där barnet blev avlastat ansvar och skuld genom att hon kunde tala om för barnet att oavsett vad han sa så var det hon som bestämde och hon bestämde att han skulle bo kvar i sitt familjehem där han trivdes bra. Att socialsekreteraren gjorde klart att det var hon som bestämde gjorde att barnet inte behövde vara oroligt för att svika sina biologiska föräldrar genom att vilja bo i familjehemmet. Gunvor Andersson (2000) tar i en artikel upp att frågor som om ett barn ska placeras eller när barnet ska kunna flytta hem inte är frågor där det är rimligt att barn är delaktiga.

Samma socialsekreterare (som ovan) gav vid ett annat tillfälle ett konkret exempel på hur svårt det kan vara att på allvar förstå vad ett barn behöver och vill och att detta inte behöver vara detsamma som det barnet uttrycker i ord. Hon gav följande exempel: En pojke sa till henne att han ville träffa sin mamma. Hon bestämde därför att de tillsammans skulle besöka mamman som vistades på behandlingshem. På vägen till behandlingshemmet ställde pojken frågan varför hon bestämt att de skulle åka dit. Under samtalet med pojken insåg hon att pojken menat att han längtade mycket efter sin mamma, inte att han egentligen ville besöka henne på behandlingshemmet.

Begreppet delaktighet

Begreppet *delaktighet* har också använts relativt flitigt i cirkeln. Att barn är delaktiga är viktigt och detta har också stöd i såväl lagstiftningen som barnkonventionen. Barnen behöver vara delaktiga i allt som rör dem. I en diskussion menade cirkeldeltagare att detta kan vara särskilt komplicerat när det är frågan om att tillämpa LVU, men även då gäller att barnen så långt det är möjligt ska ges möjligheter att vara delaktiga. Resonemanget anknöt till det som Gunvor Andersson (2000) berör under rubriken: *Delaktighet och tvång*. Med hänvisning till Calder (1995) skriver Andersson att definitionen av delaktighet blir olika i olika situationer. Ett barn som har en alltigenom frivillig kontakt innebär en helt annan situation än ett barn som befinner sig i farliga situationer eller risksituationer. Calder påpekar dock att viss form av delaktighet alltid är möjlig (Andersson 2000).

Begreppet *delaktighet* är "... mångtydigt, med skiftande innebörder och olika tillämpningar..." (Alexandersson o Hyvönen s 7). I cirkeln har begreppet delaktighet problematiserats genom att deltagarna har lyft fram att begreppet kan medföra vissa risker. Kravet på delaktighet kan medföra att alltför stort ansvar läggs på barnet. En deltagare sa vid ett tillfälle: *Kanske är inte möjligheten till delaktighet det allra viktigaste för ett barn utan annat kan vara viktigare som exempelvis möjligheten att få uppleva trygghet*. Förutom risken att för stort ansvar läggs på barnet har deltagarna tagit upp risken för att kravet på delaktighet kan medföra krav på barnet att uttrycka sig verbalt. Cirkeldeltagarna poängterar att delaktigheten inte ska utgå från socialtjänstens krav eller behov. *Delaktighet behöver utgå från barnens behov och äga rum på barnens villkor*. Delaktigheten får inte begränsas till en form. Delaktigheten behöver omfatta också det som barnet inte kan eller vill uttrycka med ord.

I cirkelns diskussioner har hänvisningar ofta gjorts till Shiers delaktighetsmodell. Modellen har

beskrivits i forskningscirkelarnas gemensamma artikelsamling (Hyvönen och Rasmusson 2005, Shier 2001). Cirkeldeltagarna menar att de har nytta av modellen genom att den kan hjälpa till att klargöra i vilken utsträckning barn verkligen är delaktiga. I många fall befinner sig barnens delaktighet i kontakten med socialtjänsten på betydligt lägre nivå än ”möjligheter på nivå 4”, d.v.s. på lägre nivåer än att barn involveras ”i beslutsfattande processer” och på lägre nivåer än vad barnkonventionen stadgar. Cirkeldeltagarna menar dock liksom Hyvönen och Rasmusson (2005) att det ofta inte är eftersträvansvärt att nå nivå 5 i Shiers delaktighetsmodell. Det är ofta inte önskvärt att makten delas fullt ut av barn och vuxna i den sociala barn- och ungdomsvården. Shiers delaktighetsmodell har i flera fall använts av deltagarna när de presenterat projektet och cirkelns arbete på sina egna arbetsplatser eller nämnder.

Begreppen brukarmedverkan och brukarinflytande

I forskningscirkelarnas teoretiska referensram (Alexandersson o Hyvönen 2011) refereras utredaren och f.d. generaldirektören för Socialstyrelsen, Kerstin Wigzell, som i en utredning inom missbruksområdet lyfter fram risken med att kalla människor brukare (missbrukare). Risken är att detta kan innebära att människor reduceras till sina svårigheter. Hon skriver: ”Varje människa är en unik individ med unika möjligheter och förutsättningar varav missbruket bara är en del. Jag försöker därför konsekvent använda begreppet personer med tungt missbruk” (SoU 2005:82, s 32). Hyvönen och Alexandersson drar slutsatsen att: ”I enlighet med det resonemanget skulle vi istället för att kalla barnet brukare snarare tala om det som ett utsatt barn med svårigheter eller ett barn med stora sociala problem.”

Forskningscirkel Västmanland har berört begreppen *brukarmedverkan* och *brukarinflytande* samt skillnaden mellan dessa begrepp. Cirkeldeltagarna anser dock att det känns främmande att tala om barn som brukare och ansluter sig till den slutsats som Alexandersson och Hyvönen menar kan dras utifrån Kerstin Wigzells resonemang.

Barnets intressen kan inte ses oberoende av familjens intressen

I forskningscirkelarnas referensram (Alexandersson o Hyvönen 2011) refereras de norska barnavårdsforskarna Seim & Slettebö (red. 2007) som menar att barnets intressen inte kan ses oberoende av familjens intressen. Socialtjänstens insatser omfattar oftast hela familjen och den biologiska familjen fortsätter att vara viktig för barnet också i de fall barnet blir föremål för placering. Författarna hävdar därför att både barn och föräldrar bör betecknas som brukare, oavsett om hjälpinsatsen sker genom frivilliga insatser eller med tvång. De poängterar att socialtjänstens insatser hela tiden behöver ha både barnens och föräldrarnas behov i fokus (a.a. s 32, enligt Alexandersson och Hyvönen). I forskningscirkel Västmanland har diskussionen i cirkeln bl. a. handlat om att barnen så gott som alltid har kontakt med socialtjänsten genom att deras föräldrar har det eller genom att föräldrarna har stora svårigheter och barnen därför behöver socialtjänstens hjälp och stöd. Liksom Seim och Slettebö menar cirkeln att barns intressen inte kan ses oberoende av familjens intressen. Synpunkten att barnen möjligen kan betecknas som brukare när de får del av en insats, men inte tidigare, har framförts av någon cirkeldeltagare.

Begreppet brukare betraktas som tveksamt att använda

Cirkeln menar att barnen behöver få vara delaktiga redan från början av kontakten, men inte kan betraktas som brukare. Cirkeldeltagarna ställer sig skeptiska till att barnen skulle vilja omnämnas som brukare. Begreppet brukare ses till stor del som ett vuxenbegrepp, men även för vuxna kan det vara tveksamt att använda.

Forskning knuten till det sociala arbetet upplevs som mest relevant

Cirkeldeltagarna är mycket intresserade av den forskning som refereras i artikelsamlingen och i referensramen och som är direkt kopplad till det sociala arbetet. Medan den forskning som anknyter till en statsvetenskaplig tradition, och i första hand handlar om vuxna som brukare, inte alls väcker samma

intresse och inte ses som direkt tillämplig i det sociala arbetet. Cirkeldeltagarnas synpunkter och ställningstaganden har inneburit att vi berört, men inte fördjupat oss i, det som Hultqvist (2008) skriver att begreppet brukardelaktighet utgår från två helt olika tanketraditioner: demokrati respektive marknad. Vi har också berört, men inte fördjupat oss i, de tre huvudgrupperna av argument för brukarinflytande och brukarmedverkan som Printz (2003) beskriver: 1. demokratiutveckling 2. empowerment och makt 3. Serviceanpassning. Vi har också berört, men inte fördjupat oss i, att brukarmedverkan och brukarinflytande kan ha olika *riktningar*; ”uppifrån och ner” eller ”nerifrån och upp”. Att cirkeldeltagarna är tveksamma till de ovanstående begreppen hindrar inte att barn och ungdomars medverkan ses som en viktig del av det sociala arbetet och en viktig del av den evidensbaserade praktiken.

För ett par av deltagarna har det som ibland kallas ”ett nytt paradig i synen på barn och barndom” (se t ex Rasmusson 2003) stor betydelse, att barn inte bara ses som blivande vuxna utan att barndomen har ett värde i sig. Några deltagare har understrukt vikten av att barnet ses som ett självständigt subjekt.

I bilaga redovisas fyra av deltagarnas reflektioner och problematiseringar utifrån gruppdiskussioner kring begreppen barnperspektiv och barnets perspektiv.

Forskningscirkelns frågeställningar

Cirkeln har samtalat om vad man som socialsekreterare kan göra för att få till stånd fungerande samtal och vad man kan göra när barn har svårt att verbalisera p.g.a. exempelvis låg ålder eller en funktionsnedsättning som försvårar. Det är viktigt att socialsekreteraren har förmågan att både kunna höra och se på djupet. Följande frågeställningar har berörts i cirkeln:

Vilka upplevelser har barn och unga av kontakten med socialtjänsten?

Kommer barn och unga till tals i barnavårdsutredningar?

I vilken grad ska barn och unga vara delaktiga?

Får deras synpunkter någon betydelse för handläggningen och de beslut som fattas?

Kan man/bör man bestämma sig för principen att barn och unga (alltid) ska komma till tals?

Hur gör man när föräldrarna motsätter sig?

Hur gör man med de små barnen? (vi har berört observationer/iakttagelser)

Hur kan barn och ungdomars medverkan bli reell och inte bara en formsak – som prickas av?

Frågeställningarna bygger på problemformuleringen som i sin tur bygger på projektets syfte och deltagarnas intresse. Avgränsningarna har inte uttalats, men gjorts utifrån vad deltagarna har varit intresserade av att diskutera och söka svar på och av vad som varit möjligt. (Cirkelledaren, d.v.s. jag, har strävat efter att öppna för ett så förutsättningslöst informationsinhämtande som möjligt och också efter en så förutsättningslös diskussion som möjligt och ansett det för tidigt att tala om avgränsningar.)

Forskningscirkelns perspektiv

Organisationen och strukturens betydelse

Organisationen kan främja eller motverka konstruktiva processer och lärande. En organisation som ger socialsekreterarna möjligheter att påverka underlättar för socialsekreterarna att kunna ta till sig det barnen och ungdomarna berättar. Några av cirkeldeltagarna poängterar vikten av att delaktighet genomsyrar socialtjänstens organisation.

Stora olikheter mellan kommunerna

Socialtjänsten är olika organiserad i de olika kommunerna. Vid ett av de första cirkeltillfällena presenterade deltagarna "sin organisation". Kommunerna i Västmanland är mycket olika till sin storlek, vilket innebär olika förutsättningar i organiserandet av det sociala arbetet. Ett tydligt exempel på detta är graden av specialisering. I presentationerna av de olika organisationerna och i cirkelns diskussioner framkommer att den kommun som har den högsta graden av specialisering diskuterar hur man ska göra för att människor som söker socialtjänstens hjälp inte ska tvingas ha kontakt med många olika enheter och personer och hur man bättre ska kunna tillgodose behovet av kontinuitet. Medan de mindre kommunerna i flera fall diskuterar hur man ska uppnå en ökad grad av professionalitet genom specialisering. En annan stor skillnad mellan de västmanländska kommunerna är hur stor del av insatserna som ges som service respektive hur stor del som ges som bistånd. Denna skillnad beror till en del på kommunernas storlek; en större kommun kan utforma flera olika typer av insatser. Men skillnaderna beror också till stor del på de högst ansvariga chefernas inställning och beslut. Cirkeldeltagarna har konstaterat att skillnaderna är stora och att detta får konsekvenser för den enskilda individen. Ibland framkommer synpunkter som tyder på att den större kommunen kan innebära ökade möjligheter att få del av forskning och aktuell debatt och att den mindre kommunen kan innebära ökade möjligheter till flexibilitet. Den större kommunen behöver i större utsträckning arbeta fram former och rutiner för arbetet. Den har ofta längre beslutsvägar. Den lilla kommunen kan ibland lösa svårigheter från gång till gång och kan ibland ha kortare beslutsvägar.

Grundläggande likheter

Det finns dock grundläggande likheter i det sociala arbetet oberoende av kommunernas storlek. En sådan likhet är att arbetet inom den sociala barn- och ungdomsvården är ett mycket svårt och viktigt arbete. Det fordrar tid och det fordrar stöd. En annan likhet som tagits upp i cirkeln är den ökade formaliseringen av det sociala arbetet. När tillsynsmyndigheten riktar kritik mot verksamheten står de administrativa rutinerna i fokus. Det paradoxala kan inträffa; att en familj kan ha fått stöd och uppskatta det stöd den har fått, men kritik kan ändå riktas mot socialtjänsten för att man formellt har brustit. Detta får ibland till följd att man också i vardagen har ett mycket stort fokus på det formella och i alltför liten utsträckning talar om det innehållsliga och mänskliga.

I lägesrundorna har det framkommit att organisationsförändringar är vanliga. Ibland betraktas förändringarna som bra och uppskattas. Ibland visar det sig att förändringarna i praktiken inte blir så stora. Ibland är förändringarna till det sämre. Organisationsförändringarna "stjäl" mer eller mindre tid från socialtjänstens huvuduppdrag att hjälpa och stödja barn och ungdomar i utsatta situationer.

I lägesrundorna har också framkommit hur viktigt det är med ett stöd i arbetet från den närmaste chefen och hur positivt det är för den enskilda socialsekreteraren när den politiska nivån har ett intresse och ett engagemang för det sociala arbetet med barn och unga. När politikerna saknar intresse, engagemang och kunskap kan det bli både svårare och tråkigare. När chefsnivåerna blir många kan detta i sig utgöra hinder genom långa och krångliga beslutsvägar. Att ha en kollega som slutar är inte ovanligt och kan innebära att den egna arbetsbördan ökar kraftigt. När socialsekreterare som anställs saknar kompetens för den uppgift de anställs för innebär detta också en tyngre arbetsbörda. Det förekommer att

organisatoriska problem förläggs till den enskilda socialsekreteraren som förväntas vara positiv trots en långvarigt hög arbetsbelastning och neddragningar. Utredningar kan i värsta fall bli liggande ett par månader p.g.a. resursbrist och sprida en skräck för att ”en Janne Josefsson ska dyka upp med sin mikrofon”. De datorbaserade verksamhetssystemen kan underlätta den administrativa delen av det sociala arbetet. Men när de är nya och kanske inte heller fullt utvecklade kan de orsaka svårigheter och ta mycket tid.

Inte bara den egna organisationen har betydelse. Socialtjänstens yttersta ansvar gör att också andra organisationers arbete påverkar det egna arbetet. När exempelvis polis eller åklagare lägger ned en utredning trots att barnet på olika sätt är utsatt innebär det svårigheter att skapa en trygg situation för barnet.

Lägesrundorna har också visat att trots svårigheter och brister i organisationen är det möjligt att trivas och tycka att man har det bra på jobbet.

Både den lilla och stora kommunen kan ge socialsekreterarna möjligheter att utveckla arbetet och utveckla nya modeller för arbetet. Exempel på detta är att Västerås håller på att införa modellen: *Att lära av fosterbarn* och Hallstahammar är i färd med att utforma en modell för *barnens egen utredning*. I detta arbete verkar den närmaste chefen ha en mycket stor betydelse.

Individens betydelse

Cirkeln har också talat om den enskilda socialsekreterarens betydelse, att hon eller han verkligen har förmågan att se och höra på djupet även om detta kan vara både mycket smärtsamt och svårt. Individen behöver ha en egen kompetens samt få stöd från kollegor, chefer och politiker.

Vid ett cirkeltillfälle bad cirkelledaren cirkeldeltagarna att ägna en stund åt att tänka enskilt på hur socialsekreteraren kan öppna för barnet att få möjlighet att uppleva att hon eller han verkligen blir lyssnad på. En cirkeldeltagare skrev:

- Öppna frågor, undvika i möjligaste mån att ställa ledande ja- och nejfrågor.
- Våga låta det vara tyst...
- Hitta trådar i samtalet att spinna vidare på, be barnet att berätta om...
- Be barnet att berätta sina egna upplevelser av olika situationer/händelser. Hur blev det för dig då osv.
- Omgivningens betydelse, dvs. var samtalet äger rum, om det sker i en miljö där barnet känner sig tryggt, säkert och som helst avger en lugn stämning.
- Som vuxen vara intresserad på ett engagerat sätt, kanske upprepa vissa saker som barnet berättar.
- Sammanfatta samtalet tillsammans på slutet. Eventuellt prata om att idag pratade vi om det här, nästa gång kanske vi kan prata om det här eller vad tycker du vi ska prata om nästa gång vi ses?
- Viktigt att samtalet äger rum i ett sammanhang, att det finns tid och en tydlighet i syftet med samtalet.

Metodval och genomförande

Kunskapskällor

Cirkelns kunskapskällor är forskningscirkelns gemensamma teoretiska referensram och artikelsamling, den gemensamma föreläsningen av Maskrosbarn, konferenser som deltagarna deltagit i på eget initiativ under projekttiden och som anknyter till forskningscirkelns tema, (exempelvis praktikerträff med BO där BO berättade om hur barn i familjer där det förekommer våld upplever brist på delaktighet i sina kontakter med socialtjänsten.) En av deltagarna har berättat om sin C-uppsats som hon skrev tillsammans med en studiekamrat höstterminen 2005, *Barnets röst som källa- en kvalitativ studie om barnperspektiv i barnvårdsutredningar*. När det gäller den teoretiska delen har särskilt texterna skrivna av Gunvor Andersson, Bodil Rasmusson och Ulf Hyvönen, liksom Harts delaktighetsstege och Shiers delaktighetsmodell haft betydelse för deltagarna. Sociallagstiftningen och barnkonventionen finns också närvarande i diskussionerna om barns medverkan i den sociala barn- och ungdomsvården. Ett par av deltagarna har, i samtalen, också återkommit till den nya barndomssociologin som ger barndomen ett egenvärde. Texterna i referensramen och artikelsamlingen har lästs av deltagarna inför cirkeltillfällena. Under cirkeltillfällena har sedan cirkeldeltagarna reflekterat kring innehållet och diskuterat med varandra och cirkelledaren. Ibland har cirkeldeltagarna delat upp sig i två grupper för att underlätta för alla att komma till tals. De fyra kommuner som har två deltagare har då deltagit i varsin grupp. Innehållet i artiklarna har i diskussionerna kopplats samman med konkreta vardagserfarenheter.

Andra viktiga kunskapskällor har varit det egna forskningsarbetet i form av intervjuer och aktstudier, utbytet med varandra i cirkeln genom att delge egna kunskaper och erfarenheter och samtidigt ta del av andras kunskaper och erfarenheter. I forskningscirkeln har deltagarna också delat med sig av utvecklingsarbeten som pågår på de egna arbetsplatserna.

De egna intervjuerna som kunskapskälla

En vanlig upplevelse bland barn och ungdomar som har haft kontakt med socialtjänsten är upplevelsen av att inte ha blivit lyssnad på eller tagen på allvar. Cirkeldeltagarnas intervjuer syftade i första hand till att få del av ungdomars kunskaper och erfarenheter av vad som kännetecknar ett samtal där ungdomarna upplever att de blir lyssnade på och kommer till tals. Varje deltagare har gjort minst en intervju. Några har gjort två. Intervjupersonerna har valts genom ett bekvämlighetsurval. I några fall kände cirkeldeltagarna ungdomarna väl. I andra fall inte alls.

Ungdomarnas negativa upplevelser

En cirkeldeltagare har intervjuat en pojke som upplever att han aldrig har fått vara med och bestämma. *Det är bara socialtjänsten som bestämmer hela tiden.*

En intervjuad flicka berättar att socialsekreteraren svek sitt löfte om att inte berätta för familjehemmet vad flickan sagt. Detta medförde att flickan inte upplevde sig lyssnad på.

En intervjuad flicka har negativa erfarenheter av de ständiga möten hon tvingas delta i. *Det går inte att förstå vad de är till för och man tvingas prata...*

Av en intervju framgår att socialsekreteraren behöver ha förmågan att kunna ta till sig också det som kan uppfattas som kritik mot kollegor, anhöriga (och i förlängningen den egna personen). En av cirkeldeltagarna berättar att hon intervjuade en flicka som talade om för henne att den kurator hon gick i samtal hos lyssnade bra och förstod hennes stora behov av hjälp ända fram till att hon berättade att hon blivit illa behandlad av kuratorns kollegor och anhöriga. *Allt blev negativt och hon slutade att prata med mig...*

Av en annan intervju framgår att socialsekreterare kan ha svårt att ta till sig barns ibland mycket svåra levnadsförhållanden och agera till barns skydd. En cirkeldeltagare berättar att den flicka hon intervjuade räknade med att familjen skulle få hjälp när hon tog mod till sig och berättade något så allvarligt som

att pappan misshandlade ett yngre syskon. Men inget hände. Socialtjänsten tog inte ens kontakt med familjen med anledning av vad hon sagt. Flickan säger: *Jag blev förbannad och det tog lång tid innan jag fick tillbaka förtroendet för socialtjänsten.*

En intervjuad flicka tar upp att hon inte har blivit lyssnad på i samband med sin placering. Hon tyckte det var jättetufft att bli placerad och hade velat att hennes mamma skulle få mer hjälp *så att hon kunde ha haft henne kvar hos sig.* Den intervjuade flickan berättar att *hon hade en massa förslag om hur det skulle kunna ha gjorts men det lyssnade inte soc på.*

Ibland tar det lång tid inom socialtjänsten. Den långa väntan på att få hjälp kan innebära upplevelser av att inte bli tagen på allvar och lyssnad på. En cirkeldeltagare intervjuade en flicka som berättade att hon talat om för socialtjänsten att hon inte kunde bo kvar hemma utan önskade att bli placerad. Hon upplevde att hon inte fick någon respons på det hon sa. Det tog flera månader av väntan innan hon blev placerad, vilket för henne blev en bekräftelse på att hon inte blev lyssnad på och tagen på allvar.

Ungdomarnas positiva upplevelser

När den flicka som har negativa erfarenheter av en lång väntan på placering, senare i livet (i övre tonåren) tog kontakt med socialtjänsten i den kommun familjen då flyttat till upplever hon att hon blev lyssnad på och tagen på allvar. När hon berättade att hon inte kunde bo kvar hemma fick hon snabbt hjälp att flytta hemifrån. Den intervjuade flickan säger att förutom att hon snabbt fick hjälp var det viktigt att socialsekreteraren *inte behandlade henne som ett litet barn* och att socialsekreteraren *frågade henne hur hon ville ha det.* Hon har också positiva erfarenheter av det nätverksmöte som hölls. *Alla fick säga sitt och nätverksmötet gjorde att hon inte behövde upprepa sin historia flera gånger.*

En cirkeldeltagare intervjuade en flicka som berättade om ett möte där hon känt sig delaktig. Anledningen till att hon kände sig delaktig var att den hon talade med förstod vad hon sa. På frågan om hur hon visste det svarar hon att personen återgav det hon sagt och på det sättet märkte hon att personen förstod henne rätt.

En cirkeldeltagare intervjuade en pojke i gymnasieåldern som hon träffade i samband med att han sökte försörjningsstöd. Den intervjuade pojken tycker att han har blivit lyssnad på i kontakten med socialtjänsten i den stad han kommer ifrån. Han tycker att de tog det han berättade om sin situation på allvar. Anledningen till att han upplevde det så var att de lyssnade och tog hänsyn till vad han sade då de hjälpte honom så han kunde flytta till den stad han nu har flyttat till. Han har inte varit med om att socialtjänsten inte har lyssnat på honom.

En cirkeldeltagare berättar att den flicka hon intervjuade framhöll hur viktigt det var att socialsekreteraren inte ensidigt tog parti för henne eller mamman i deras konflikt om var hon skulle bo. De hade båda förslag som inte kunde accepteras av den andra. Om socialsekreteraren hade tagit parti för en av dem hade konflikten kunnat förvärras. Med socialsekreterarens stöd kunde de i stället komma fram till en lösning på var flickan skulle bo som båda upplevde som bra.

En cirkeldeltagare har intervjuat en flicka, med vilken hon har haft en långvarig kontakt, och som hon fortfarande är handläggare för. Den intervjuade flickan tycker att hon har blivit lyssnad på av sin handläggare och av sin skolkurator och tidigare också kuratorn på ungdomsmottagningen. Den intervjuade flickan säger att handläggaren (cirkeldeltagaren) lyssnar på henne fast när hon är arg och upprörd känns det först inte så eftersom handläggaren inte tycker likadant och inte håller med henne. Men *hon vet med sig att hon ibland får för bråttom och reagerar för snabbt.* Det den intervjuade flickan tycker är bäst, säger hon, är att hon *alltid kan ringa till handläggaren och träffas utan familjehemmet.* Flickan tycker också att det är bra att *de bestämmer tillsammans vad de ska säga till och prata med familjehemmet om.* När hon var yngre bestämde handläggaren mer vad som skulle sägas och det tyckte hon var jobbigt. Flickan tycker det är bra att hon *får hjälp med att reda ut saker med familjehemmet.* Hon tycker ”det är viktigt att ”känna” att hon har en egen handläggare och säger också att det *inte är så många av de andra placeringarna i hennes familjehem som har det vilket hon tycker är synd.*

För en socialsekreterare innebar intervjun ett tillfälle att tänka om

En socialsekreterare beskriver hur intervjun fick henne att ifrågasätta sina tidigare föreställningar och planer. Hon berättar hur hon fylld av ”goda ambitioner” hade talat med en nioåring om att starta en grupp för honom och andra familjehemsplacerade barn. När pojken svarade: *Jag vill vara som alla andra, normal liksom*, fick hon sig en tankeställare. Hon hade inlett med frågor om vad han skulle tycka om att ha kontakt med andra barn som, i likhet med honom själv, är familjehemsplacerade. Hon kom med förslag om temadagar, utflykter, läger och Leksands sommarland men pojken ”nappade” inte. Han vill inte definiera sig själv som ”familjehemsplacerad” utan skulle hellre göra något med sin klass. *Där fick jag i all min entusiasm över ”stötta- varandra”-projekt ☺*, skriver cirkeldeltagaren i sina reflektioner.

Goda råd till socialtjänsten från ungdomarna

En intervjuad pojke framhåller att det är viktigt att barn/ungdomar får komma till tals. *Att man tar sig tid.*

En intervjuad ungdom poängterar att en viktig uppgift för socialtjänsten är att *hålla en uppdaterad* och att *det värsta är att vänta*. Den intervjuade berättar att han tvingats vänta två veckor på ett viktigt besked trots att ha blivit förespeglad att beskedet skulle ges efter en vecka.

En flicka understryker att det är bra (som socialsekreterare) att vara *rakt på sak*, men det får *inte bli för allvarligt*. Hennes handläggare var både *rakt på sak* och *lindade in saker lite grand* – vilket var bra. *Det blir en isbrytning då och det blir lättare att prata.*

En flicka lyfter fram att det hon tycker är viktigast för barn i familjehem är att de får ha en *egen kontakt med sin ”soc”* och att *man träffas utan familjehemmet när det behövs. Inte för ofta men så ofta att man känner varandra när det blir jobbigt.*

Intervjuerna visar vikten av att:

- socialsekreteraren inte lovar sådant som hon eller han inte kan hålla
- socialsekreteraren förstår hur svårt det kan vara att tvingas vänta på ett viktigt besked
- ungdomarna inte tvingas vänta alltför länge på viktiga besked
- de möten som hålls har ett tydligt syfte och att ungdomarna själva får ta ställning till om de ska delta
- kunna ta emot kritik
- socialsekreteraren/kuratoren har förmågan att förstå att också egna kollegor och anhöriga kan behandla andra människor illa
- ge de biologiska föräldrarna stöd när de behöver det
- ge de biologiska föräldrarna stöd för att förhindra eller förkorta en placering
- det inte tar för lång tid innan ungdomarna får hjälp
- familjer får hjälp att hitta en lösning som känns bra för både barn och förälder
- ungdomarna lätt kan nå sin handläggare
- ungdomarna har möjlighet att träffa sin handläggare på egen hand
- ungdomarna ges möjlighet att påverka innehållet i de samtal som äger rum
- socialsekreteraren har förmågan att kunna tänka om
- barn och ungdomar ges möjlighet att komma till tals
- socialsekreteraren tar sig tid
- ungdomen och socialsekreteraren lära känna varandra innan det blir jobbigt
- socialsekreteraren är rakt på sak, men inte alltför allvarlig

Studierna av barnavårdsutredningar som kunskapskälla

Deltagarna har, efter intervjuerna, studerat tre barnavårdsutredningar i den egna kommunen. I de fyra kommuner som har två deltagare i cirkeln gjorde deltagarna uppgiften tillsammans. I den femte kommunen genomförde cirkeldeltagaren granskningen på egen hand. Urvalet gjordes på olika sätt (”chefen fick välja ut”, ”de man kom att tänka på” eller de tre senast avslutade).

Av studierna framgår, att:

- det förekommer att barn kommer till tals och att detta blir avgörande för utredarens analys och bedömning
- det förekommer att utredaren skriver ned sina iakttagelser av barnet
- det förekommer att barn inte alls kommer till tals för att föräldrarna motsätter sig detta
- det förekommer att barn inte alls kommer till tals av oklara skäl
- samtal med barnen kan ha ägt rum, men av utredningen framgår inte om och i vilken utsträckning det barnet sagt påverkat utredningens resultat
- det ofta är osäkert om barnen får den information de behöver
- det kan vara oklart vem som har sagt vad
- det är sällsynt att utredaren refererar till forskning
- det förekommer referenser till anknytningsteori
- det förekommer att risk- och skyddsfaktorer beskrivs

Ett exempel på en kommuns granskning:

En cirkeldeltagare, som tillsammans med sin kollega gått igenom arbetsplatsens tre senast avslutade utredningar, konstaterar att i en av dessa ges *en bra beskrivning av barnet och vad man gjort under utredningen*. I en av de övriga två utredningarna *kommer barnet inte till tals alls*. Om den tredje utredningen säger cirkeldeltagaren: *Jag har markerat det barnet sagt och ... fick ihop fyra meningar*.

Hennes kollega konstaterar vid ett senare cirkeltillfälle: *Vi talar så mycket om att barnen ska komma till tals och säger att de gör det. Och ändå så gör de inte det...*

De slutsatser som sedan dras i cirkeln diskussion är att utredningar behöver vara begripliga och läsbara. Det behöver tydligt framgå vem som säger vad. I de fall man väljer att inte tala med barnen behöver anledningen till detta redovisas på ett sådant sätt att det tydligt framgår att detta är en välgrundad bedömning. I utredningen behöver det framgå att barnet blir sett som en individ. Språket behöver vara anpassat till barn och föräldrar. En cirkeldeltagare slås av att när utredaren redovisar egna iakttagelser så kan det ge en god bild av barnet. Hon säger: *Vad det gör mycket när man skrivit vad man iakttagit*.

Vid ett efterföljande cirkeltillfälle diskuteras vad som kan lämnas ut och vad som kan tas bort i barnets journal om barnet begär att få läsa den. Diskussionen gäller huruvida uppgifter om barnets mamma kan tas bort. Några reagerar starkt vid tanken. Om det som gäller mamman tas bort så hotar det barnets rätt att få veta viktiga saker och att förstå den egna situationen. Någon påpekar att den menprövning som ska göras ska göras utifrån barnet. Någon annan påpekar att det som finns i barnets akt ska kunna lämnas ut. Den som påpekade att menprövningen ska göras utifrån barnet, tillägger att man behöver tänka på att barnen har rätt till och kan begära ut sin journal i framtiden, redan när man dokumenterar. Att utgå från att barn och föräldrar kan vilja läsa vad som står redan från början och själv föreslå att de ska göra detta kan också bidra till att utredaren skriver tydligt och begripligt.

Flera cirkeldeltagare berättar om att kontakten med ungdomarna främjas genom användandet av deras naturliga kontaktvägar, som: telefon, SMS eller mejl.

En cirkeldeltagare framhåller vikten av att återkoppla till barnet genom att berätta vilket beslut som fattades av socialtjänsten och på vilka grunder på ett sätt som är förståeligt för barnet.

Ett par cirkeldeltagare framhåller vikten av att vara tydlig med vad barn kan vara med och bestämma respektive inte bestämma.

När en cirkeldeltagare berättar om en mamma som reagerat negativt på att hon använt sig av forskning i en barnavårdsutredning väcks tanken att återopandet av forskning innebär både möjligheter och risker. När och hur forskning kan användas behöver bli föremål för reflektion och diskussion.

Exempel på en cirkeldeltagares erfarenheter som gjorde starkt intryck på hela cirkeln

Flera cirkeldeltagare framhåller att cirkeln erbjuder möjligheter att lära av varandra och framhåller sam-

tidigt hur positivt och viktigt detta är. Två socialsekreterares berättelser har gjort särskilt intryck. Den ena är den som redovisats tidigare och gäller den pojke som längtade efter sin mamma och uttryckte detta genom att säga att han ville träffa henne. Han hade inte menat att han ville åka och besöka henne på behandlingshemmet. När detta stod klart för socialsekreteraren var de redan på väg till behandlingshemmet. En annan berättelse, som gjorde starkt intryck, var en socialsekreterares berättelse om hur hon förmedlat ett barns frågor till barnets föräldrar. Socialsekreteraren visste att föräldrarna missbrukar narkotika. Av det som socialsekreteraren berättar framgår hur en god och fruktbar situation skapades för både barnet och föräldrarna. Detta gjordes genom att hon förmedlade barnets frågor i stället för att själv försöka besvara dem. Platsen som samtalet ägde rum på hade valts för att den var en neutral och barnvänlig miljö. En plats som dagtid används av små barn. Föräldrar, socialsekreterare och barn satt tillsammans på golvet. Socialsekreteraren förmedlade frågor som var viktiga för barnet att få svar på. En sådan fråga var varför pappan sent på kvällarna blev orolig och behövde gå ut och handla. Den allra viktigaste frågan var dock varför hon inte kunde bo hemma hos sin mamma och pappa. Svaret från föräldrarna var att detta berodde på att de missbrukade. Ordet missbrukade var inte möjligt för barnet att förstå. Hon trodde därför först att hon hade haft fel som trott att föräldrarna knarkade. När detta stod klart för de vuxna fick barnet veta att hon hade rätt och att det faktiskt var så att föräldrarna knarkade. Mötet blev en stark känslomässig upplevelse för föräldrarna och för socialsekreteraren. Barnets situation blev uppmärksammas av föräldrarna. Barnet fick svar på sina frågor och genom detta och föräldrarnas känslomässiga reaktion bekräftelse.

Barn och ungdomar behöver få påverka hur och var man har kontakt

Inspirerade av Maskrosbarns berättelser och utifrån egna erfarenheter berättade flera cirkeldeltagare, under ett tidigt cirkeltillfälle, om positiva erfarenheter av samtal med både barn och vuxna i andra situationer än den traditionella (socialkontoret). Det gällde exempelvis samtal under längre bilfärder. En socialsekreterare berättade att hon fått god kontakt med en mamma och hennes barn då de besökt IKEA. En cirkeldelagare berättade att hon brukade träffa en flicka i stallet där flickan kände sig "hemma". Någon berättade om samtal över en pizza. En socialsekreterare berättade om samtalet med ett barn där barnet inte sa någonting förrän han fick tillfälle att gömma sig under sin säng.

Utifrån egna erfarenheter, utifrån vad Maskrosbarn berättat och utifrån de egna intervjuerna med ungdomarna, gav cirkeldeltagarna, vid senare cirkeltillfällen, en fördjupad bild av hur de uppmärksammat barnens behov av att få vara i andra miljöer än den "vanliga" vid samtalen med socialtjänsten. En av deltagarna berättade att hon vid besök i pojkens familjehem föreslagit att de två skulle prata med varandra i hans rum. Hon märkte att han inte ville detta och föreslog då i stället att han skulle visa henne sin moppe som stod i garaget. Pojken visade sin moppe och de kunde sedan prata inte bara om moppen utan också om hur han hade det. Cirkeldeltagaren skriver sina reflektioner: "Möjlig slutsats: möten och samtal som sker under otvungna förhållanden och ganska "fritt", brukar bli de bästa tillfällena till att inhämta information..."

En socialsekreterare berättar att vägen till samtal med en pojke i nedre skolåldern gick genom lek, ritande och trolleri i pojkens hem.

En deltagare berättade att hon frågade en pojke i tonåren om var han ville att de skulle träffas och fick det oväntade svaret att han ville att de skulle åka skridskor.

Att golvet i en barnvänlig miljö bidrog till ett bra samtal beskrivs under rubriken *Exempel på cirkeldeltagares erfarenheter som gjorde starkt intryck på hela cirkeln.*

En cirkeldeltagares förhoppning

En cirkeldeltagare har skrivit ned en förhoppning: *Jag hoppas och tror att det här projektet kommer att mynna ut i något hållbart och beständigt, något som finns kvar och som ej är så komplicerat, som gör det lättare att få fram barn och ungas vilja och röst på ett tydligt sätt. Förhoppningar om att detta blir en enkel modell som faller på plats och som kommer att finnas överallt där samtal med barn och unga genomförs. Att*

få igång ett annat tänk utifrån respektive verksamhet.

Risker farhågor och hinder

En cirkeldeltagare har skrivit ned en farhåga: *Om samtalen med barnen görs bara för att de måste göras, för att socialsekreteraren ska få information för att uppfylla de formella kraven, om socialsekreteraren ställer alltför många frågor utan att barnen ges någon möjlighet att förstå syftet, om barnet inte får veta vad som görs med det barnet sagt. - Då kan samtalen göra skada i stället för nytta.*

Det är lätt att sätta upp visioner och mål men utan resurser att sedan genomföra dem faller det mesta platt till marken och kvar blir väl de entusiastiska handläggarna som drivs av sitt engagemang eller kvar blir en pappersprodukt som fyller målen och statistiken men inte leder till någon djupare insikt eller förståelse varken för oss eller barnen.

Mina tankar kretsade runt manipulationsfenomenet (se t ex delaktighetens steg, Roger Harts, s 3 i Shiers artikel) och hur och om det finns inbakat i projektet. Kommer vi att sluta i en pappersprodukt, ett tillägg till BBIC eller i ett påbud om att ha kontakt si och så många gånger per år som vi sedan på grund av resurs- och tidsbrist löser via ifyllningsformulär, telefonkontakt eller mail. Är projektet ett ”nu-måste-vi-verkligen-göra-något-för-att-hålla-ryggen-fri-initiativ” som sedan rinner ut i sanden när mediabusset lagt sig? Man kanske nöjer sig med att bygga in ”rättssäkerhetsrutiner” i systemen. Kanske kommer vi som socialsekreterare få varningar när man missat uppföljningsdokument, genomförandeplaner, konsultationsdokument etc (man kan ju tom bygga in belöningssystem kopplat till lön eller andra förmåner).

Andra deltagare har nämnt som svårigheter och hinder; att i de direkta samtalen med barn och ungdomar kan komplexiteten och svårigheterna i barnens situation framstå än tydligare, vilket kan vara skrämmande och fordra åtgärder. En stor svårighet är också att samtal med barn kräver tid och att tid kostar resurser och därmed pengar.

Resultat - Vilka modeller vill vi pröva

Kunskapsgrunden för de modeller som deltagarna önskar pröva

Kunskapsgrunden för de modeller som deltagarna önskar pröva utgörs av de tidigare nämnda teoretiska och empiriska delarna. I första hand synen på barnet som ett självständigt subjekt och lagstiftningens och barnkonventionens krav på att ge barn möjlighet till delaktighet. Maskrosbarns föreläsning har också inspirerat. Inspiration har också hämtas från andra konferenser, från pågående utvecklingsarbeten, från samtalen i cirkeln och från den egna empirin. En del av den egna empirin innebär att deltagarna har prövat olika sätt som visat sig fungera. En del av det som nämns nedan skulle också kunna kopplas till texter om brukarmedverkan. (Det gäller bl. a vikten av information och tillgänglighet. Liksom möjligheten att göra sin röst hörd.)

Tänkbara modeller

Forskningscirkeln har ännu inte bestämt sig för en viss modell. Det är inte heller säkert att det går att komma överens om en bestämd modell som testas av alla deltagande kommuner. En anledning är att deltagarna har olika arbetsuppgifter. En annan anledning är att den modell som testas också måste passa in i det utvecklingsarbete som pågår för övrigt på respektive arbetsplats. Flera har uttryckt intresse för den modell som är under utarbetande i Hallstahammar och innebär att barnet tillsammans med en socialsekreterare genom en serie samtal gör en egen utredning. Redan i planeringsfasen ges barnet tillfälle att ge sin syn på vad som ska utredas och vilka som ska komma till tals. I utredningen får barnet bl. a ge sin syn på att det pågår en barnvårdsutredning, berätta om sig själv, sitt nätverk och sin skolsituation.

En av de två cirkeldeltagarna från Västerås stad arbetar i en mottagningsfunktion. I mottagningsfunktionen görs förhandsbedömningar³. Om socialsekreterarna inom mottagningsfunktionen beslutar att en utredning ska inledas, överlämnas ärendet till en annan enhet. Cirkeldeltagaren och hennes kollegor har uppmärksammat att i de fall man beslutar att inte inleda en utredning är det oftast bara föräldrarna som får information om socialtjänstens beslut. Cirkeldeltagaren och hennes kollegor har därför diskuterat möjligheten att ge de barn och unga som är över 12 år en egen återkoppling. Tanken är att redan i den inledande kontakten ställa frågan till den unga om hur hon eller han önskar få veta vad socialtjänsten beslutar. I de fall information om beslutet inte ges i samband med besök skulle informationen exempelvis kunna ges genom brev eller telefon.

Nedan följer cirkelns olika konkreta förslag. De kommer att bli föremål för ytterligare diskussion i cirkeln och på respektive arbetsplats:

- Alltid fråga ungdomarna var de vill träffa ”sin” socialsekreterare. Följa upp om detta görs och redovisa var ungdomarna föredrar att träffas. (Använda i fortsatt utvecklingsarbete...)
- Erbjud ungdomar kontakt genom SMS, mejl och telefon och följ upp om det görs och vad det leder till. (Använda i fortsatt utvecklingsarbete...)
- Vid placering - ge barnen och ungdomarna en informationsväska med uppgifter om hur de kan kontakta socialtjänsten. Ett gosedjur för de små och en dagbok för de äldre ska finnas med i väskan (idé från en konferens om BBIC)
- Tala om för ungdomarna (från 12 år) inte bara när en utredning inleds utan också när den inte inleds och varför. Följ upp genom att i slutet av varje besök ställa frågor till ungdomarna om huruvida de upplever att de har blivit lyssnade på, om de har fått möjlighet att säga det de ville säga och om de har fått svar på det de önskat svar på. Eventuellt kommer en avcheckningsblankett att utformas och användas.

3. När socialtjänsten får in en anmälan om att ett barn eller en ungdom befaras fara illa måste socialtjänsten göra en bedömning av om en utredning behöver inledas eller inte. Bedömningen kallas förhandsbedömning.

- Ge barnen tillfälle att göra ”Barnens egen utredning”. Modellen är under utarbetande i Hallstahammar (framför allt av Ida som inte är med i cirkeln). Barnet får redan under planeringsfasen tala om vad hon eller han tycker ska utredas och vilka som ska komma till tals i utredningen. I utredningen får barnet exempelvis tillfälle att tala om vad hon eller han tycker om att socialtjänsten gör en utredning och berätta om sig själv och sitt nätverk.
- Granska varandras utredningar på ett systematiskt sätt för att se om barnet kommer till tals. Om barnet inte kommer till tals granska om anledningen dokumenterats och om det är tydligt att utredaren har gjort ett medvetet ställningstagande. (Använda i fortsatt utvecklingsarbete...)
- Intervjua de placerade barnen och ungdomarna (under eller efter placering) om huruvida de upplever sig ha varit delaktiga och använda svaren i det fortsatta utvecklingsarbetet (”Att lära av fosterbarn” (Westberg och Tilander 2010) – Västerås stad arbetar redan med detta. Och använda i fortsatt utvecklingsarbete...)
- Pröva att redovisa barnets perspektiv i en spalt och barnperspektivet i den intilliggande spalten för att tydliggöra båda perspektiven samt skillnader och likheter
- Utvecklingsarbete behöver innebära en process för både individen och organisationen och tar därmed tid. En risk med att ”bara införa nya modeller” kan vara att det egentligen inte leder till någon förändring, utan bara blir en modell utan faktiskt innehåll. Cirkeln har därför (inspirerad av forskningscirkeln i Skåne) diskuterat om det kan behövas:
- Tillfälle till reflekterande samtal på arbetsplatserna exempelvis genom att cirkeldeltagarna blir cirkelledare på de egna arbetsplatserna och leder ett utvecklingsarbete (mini-forskningscirkel) på den egna arbetsplatsen.
- Stöd i utvecklingsarbetet ges genom fortsatta träffar i cirkeln. Stöd i uppföljningsarbetet kan också ges genom deltagande i de utvärderingsverkstäder som UoU på Västmanlands Kommuner och Lands-ting planerar att starta hösten 2012.

En cirkeldeltagare berättar om redan påbörjade förändringar

En cirkeldeltagare skriver att hon utifrån vad Maskrosbarn berättade på cirklarnas gemensamma föreläsning fick sig en tankeställare, vilket fick till följd att hon och hennes chef (som också, genom Allmänna Barnhuset fått möjlighet, att lyssna på Maskrosbarn tillsammans med socialnämndens ordförande i samma kommun) ändrade sin planering. *Maskrosbarn*, skriver hon, *lyfter fram att kunskapsspridning behövs i skolan, om var man vänder sig för att få hjälp. Jag och en kollega hade planerat att åka runt i skolorna i Hallstahammar och informera lärarna om vårt arbete och om anmälningsskyldigheten. Hur kunde vi missa eleverna här?? Kanske är det dem vi borde informera först och främst? Efter den väckarklockan bestämde jag och Anna (enhetschefen) att vi ska försöka bilda en arbetsgrupp i kommunen. Förslagsvis med representant från barn- och ungdomsgruppen, Familjecentrum, ungdomsmottagningen och skolkuratorerna. Arbetsgruppen får besöka skolorna och berätta om de olika funktionerna, till vem man kan vända sig med vad och hur man kan komma i kontakt med oss. Fortsättning följer...*

Cirkeldeltagaren fortsätter:

Maskrosbarn berättade även att de flesta barnen som de pratat med, med föräldrar med missbruk eller psykisk ohälsa vet inte vad föräldern har för problem eller sjukdom. Jag har flaggat för vuxengruppen om eventuella rutiner för att de ska informera/ nå ut till barnen till de vuxna de träffar (exempelvis genom brev eller telefon).

Referenser

- Andersson, Gunvor. (2000). Barnen i socialt arbete – en maktlös grupp? I Meeuwisse, Anna, Sunesson, Sune & Swärd Hans (red.) (2000). *Socialt arbete: en grundbok*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Andersson, Gunvor. (2010). Barnens röst. Om brukarmedverkan i samhällsvård. S 37-42. I *Kund, brukare, klient, medborgare? Om intressen och inflytande i socialtjänsten*. Forskningsrådet för arbetsliv och socialvetenskap.
- Bartley, Kristina (2001). FN:s konvention om barnets rättigheter. Om perspektiv och innehåll med relevans för skolan. *Utbildning & demokrati*. Volym 10, nr 2 s 25-37. <http://www.oru.se/PageFiles/15299/Kristina%20Bartley.pdf>
- Hart, Roger, A. (1992) *Children's participation: from tokenism to citizenship*. Florence: UNICEF International Child development Centre.
<http://www.unicef-irc.org/publications/100/>
- Hultqvist, Sara. (2008). *Om brukardelaktighet i välfärdssystemen – en kunskapsöversikt*. Kap 3. Några teoretiska perspektiv s 29-44. Växjö universitet.
- Hyvönen, Ulf. och Alexandersson, Karin. (2011) *Referensram för forskningscirklarna i projektet. Barn och ungdomars brukarmedverkan i den sociala barn- och ungdomsvården*.
- Maskrosbarn. <http://www.maskrosbarn.org/>
- Printz, Anders. (2003). Effekterna, intressenterna och brukarinflytandet. I *Perspektiv på kunskapsutveckling inom socialtjänsten*. Socialstyrelsen.
- Rasmusson, Bodil. (2003). Ett nytt paradig i synen på barn och barndom. Innebörd, genomslag och konsekvenser i samhällsplaneringen. I *Från olycksfall till barns rätt till säkerhet och utveckling*. SOU 2003:17.
- Rasmusson Bodil och Hyvönen Ulf (2005) BBIC stärker barnets ställning. I *Socionomen* 4/2005.
- Seim, Sissel. och Slettebö. Tor. (red). (2007). *Brukermedvirkning i barnevernet*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Shier Harry (2001) *Pathways to Participation: Openings, Opportunities and Obligations. A New Model for Enhancing Children's Participation in Decision-making, in line with Article 12 of the United Nations Convention on the Rights of the Child*. Children & Society Volume 15 (2001) pp. 107-117. Översättning till svenska av Christina Robertson Pearce och Sverre Nyborg-Warner (2008). *Vägar till delaktighet. Öppningar, möjligheter och skyldigheter. En ny modell för att öka barns delaktighet i att fatta beslut i enlighet med artikel 12.1. i FN:s konvention om barnets rättigheter*. www.hso.se/PageFiles/1556/Shier,%20översatt%20artikel%202.pdfbe
- Sigfrids, Christina och Benendo, Elin. (2005). *Barnets röst som källa- en kvalitativ studie om barnperspektiv i barnvårdsutredningar*. C-uppsats i socialt arbete. Handledare Elinor Brunnberg. [oru.diva-portal.org/smash/get/diva2:136743/FULLTEXT01](http://www.oru.diva-portal.org/smash/get/diva2:136743/FULLTEXT01)
- SOU 2005:82. Socialdepartementet (2005). *Personer med tungt missbruk - stimulans till bättre vård och behandling*. Utredningen en vårdöverenskommelse om missbrukarvården. Särskild utredare: Kerstin Wigzell <http://www.regeringen.se/content/1/c6/05/10/24/a3ed0ff3.pdf>
- Westberg, Monika. och Tilander, Christian. (2010). *Att lära av fosterbarn – åtta års arbete med intervjuer med fd fosterbarn*. Stiftelsen Allmänna Barnhuset 2010:1